ספרות עזר · אנציקלופדיות · שדי חמד

שדי חמד אסיפת דינים
מערכת חירופין

רבי חיים חזקיהו מדיני

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שדי חמד אסיפת דינים מערכת חירופין

רבי חיים חזקיהו מדיני

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שדי-חמד-אסיפת-דינים-מערכת-חירופין/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

מערכת חירופין 4
אות א 4
אות ב 5
אות ג 5
אות ד 8
אות ה 9
אות ו 13
אות ז 13
אות ח 14
אות ט 14
מפתחות מערכת חירופין 15

מערכת חירופין

אות א

מי שמחרף ראשי וטובי העיר וממוני הקהל אפילו מבזה אותם בדברים היה חייב נדוי (כשהיה רשות לזה מצד המלכות יר"ה) דבשעה שהם עוסקים בענייני הקהל מלאכת הקודש הוו כעוסק במצוה ועדיפי מתלמידי חכמים כדאמרינן בפרק קמא דקידושין דמפני המביאים ביכורים עומדים ולא מפני תלמיד חכם דחביבה מצוה בשעתה וכו' ואין לך מצוה גדולה מזו לפקח בצרכי צבור וכו' כן כתב הרב אהל יעקב במערכת הרי"ש אות א' בשם הרב מהר"י הלוי בתשובה כלל ה' סי' מ"ח שהביא הרב כנסת הגדולה בחשן משפט סי' ת"ך הגהת בית יוסף אות ל"ו ושגם הרב שפתי כהן שם בסק"ט הביא דברי מוהריה"ל בקיצור והרב אהל יעקב כתב דאין ראיה מההיא דקידושין דשם הוא לענין קימה והידור אבל שיהא נחשב כתלמיד חכם לענין נידוי זה לא שמענו ומתשובת הרב משפטי שמואל שהביא בכנסת הגדולה מתבאר דלא חייב נידוי אלא מפני התקנה וההסכמה גם הביא דברי הרב מהר"א גאליקו והמבזה את הממונה חייב נידוי (לפי הנראה צריך להיות אינו חייב) וכן נראה עיקר כיון שהרבנים משפטי שמואל ומוהר"א נאליקו סברי הכי לענין מעשה שב ואל תעשה עדיף וכן נראה ברור דעת הרב מוהר"י באסאן סי' ק"ד ואף דטובי הקהל הם במקום בית דין כמו שכתב כנסת הגדולה בחלק יו"ד סי' של"ד הגהת הטור אות קנ"ה היינו לענין תקנתם והסכמתם לא לענין כבודם ובזיונם אלו תורף דב"ק ומכל הספרים הנ"ל שציין אין גם אחד מצוי אצלי לעיין בדב"ק ותמיה לי שנראה שנעלם מהם תשובת הריב"ש סי' פ' וז"ל ודע לך כי הדיין הנכבד חברך עשה שלא כהוגן באמרו לפקיד שיגבה מהאיש ההוא למלך ליטרא של זהב על החירופין שחרף אותו ואת אביו וזה אינו מן הדין כי אף אם האיש ההוא הוא חייב נידוי או מכת מרדות מפני שבזה הדיין הממונה מהקהל ויש בקללת הדיין לאו נוסף על קללת שאר אנשים אבל ליטרא של זהב אינו אלא במבייש הזקן שקנה חכמה מפני כבוד התורה ידענו שאין הדיין בגדר הזה אף אם הוא יודע סופר ע"כ לענייננו הרי שכתב מפורש שאף שאינו זקן שקנה חכמה מכל מקום לפי שהוא ממונה מהקהל המבזה אותו היה חייב נידוי או מכת מרדות ומה שכתב כי אף אם האיש ההוא וכו' הדבר ברור דאינו לשון ספק אלא הכי קאמר דאף שהאיש חייב נידוי מכל מקום ליטרא של זהב אינו חייב לפי שאינו זקן וכן ראיתי להרב מהר"י אלפאנדרי בספר פרת יוסף בליקוטים שבסוף הספר דף קמ"ז אות מ"ג שכתב שנחלקו הרבנים המוהריה"ל סובר דמבזה לממונה חייב נידוי ומשפטי שמואל סובר דאינו חייב נידוי אלא בהיות הסכמה וסיים על זה ועיין

תשובת הריב"ש סי' פ' ואתה תחזה דהיינו רבותיה דממונה דאפילו ביישו בדברים לבד חייב נידוי עכ"ל הרי שהבין מדברי הריב"ש דמפשט פשיטא ליה דחייב נידוי ואם כן אף שדברי הרב אהל יעקב נראים נכונים לדון בשב ואל תעשה מכל מקום לפי מה דקימא לן דהיכא דבתראי לא חזו מלתייהו דקמאי לא נקטינן כבתראי דאיכא למימר דאי הוו חזו מילתייהו דקמאי הוו הדרי בהו הדר דינא למיפסק כדעת הרב מהר"י הלוי וכן נראה דעת הגאון שפתי כהן שלא פקפק על דבריו ובפרט יוסף שם כתב בשם תשובת הרב כנסת הגדולה בחשן משפט סי' ז' שכתב ומגדולי הקהל (אולי צריך להיות הפוסקים) כתבו דההמונה לקהל כבודו גדול כתלמיד חכם אבל המבזה חייב נידוי (לפי הנראה יש חיסור לשון) עיין שם ויש להם אילן גדול תנא דמסייע להו מר ניהו הריב"ש ולמעשה צ"ע וראיתי לתנא ירושלמאה בספר ישרי לב בחלק חשן משפט במערכת הדל"ת בדף מ"ט ע"ד אות ו' שהביא תשובת כנסת הגדולה הנ"ל וציין לעיין בתשובה שבספר פרי מגדים ח"ג סימן ז' וסימן ח' ומי שנמצא הספר אצלו ישכיל בכונתו:

אות ב

הקורא לחבירו בליעל הנה הרב זכור לאברהם בחלק חשן משפט במערכה זו דף שט"ו ע"ב ציין לעיין בספר כנסת הגדולה חשן משפט סי' ת"ך אית ס' ואינו מצוי אצלי אמנם מצאתי שהרב קהלת יעקב בחלק לשון בני אדם אות ת"ט כתב בשם הרב מוהראנ"ח בח"א סוף סי' ד' שכתב דלכאורה נראה דחמיר טובא כאילו אומר שעובד עכומ"ז כדדרשינן בקרא דיצאו אנשים בני בליעל שפרקו עול מלכות שמים (בלי עול) וכן אמרו כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה זרה כתיב הכא פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכתיב התם יצאו אנשים בני בליעל אמנם כי דייקינן שפיר הא ליתא דסתם לשון בליעל אין משמעותו עובד עבודה זרה שאם כן לא היינו צריכים לגזרה שוה גבי מעלים עיניו מן הצדקה אלא ודאי בליעל סתם משמע בלי עול מנוה או בלי עול מלכות שמים ואהכי איצטריכא לגזרה שוה וכו' ואפילו תימא דכל בליעל דקרא מתפרש כן מכל מקום לשון תורה לחוד ולשון בנ' אדם לחוד ובדברים הולכים אחר לשין בני אדם ובלשון בני אדם אין כונת האומרו לומר שהוא עובד עכומ"ז אלא רשע בעלמא:

אות ג

האומר לחברו אתה מכזב כמו ממזר הדבר ברור דהוי כאילו קרא אותו ממזר רמז לדבר כמעט כסדום היינו שמעו דבר ה' קציני סדום כן כתב הרב קהלת יעקב בחלק לשון בני אדם אות ת"ח בשם הרדב"ז בתשובות החדשות סוף סי' תצ"ב וסיים וצריך עיון מההיא דאל יפתח אדם פיו לשטן עכ"ל והא דאל יפתח פיו וכו' איתא בברכות בפרק מי שמתו

דף י"ט ע"א ובכתובות פרק קמא דף ח' ע"ב ואמר רב יוסף מאי קרא כמעט כסדום היינו מאי אהדר להו נביא שמעו דבר ה' קציני סדום ואיני מבין בעניות' מאי קשיא ליה להרב ממקום שהרדב"ז מוכיח סברתו דממה שקראם הנביא קציני סדום אף שהם לא אמרו אלא כסדום היינו שמעינן דאמרה כסדום היינו הוי כאילו אמרו סדום היינו ומינה לאומר לחברו אתה מכזב כמו ממזר דחשיב כאומר לו אתה ממזר ולפי הנראה לא ראה הרב דברי רבנו התרומת הדשן בפסקיו סי' נז"ר שכתב בשם האגודה דכל הקורא לחברו כממזר דינו כקראו ממזר וסיים הוא וראיתי לחדש ראיה לדבר מדגרסינן בפ"ק דכתובות אל' יפתח פיו לשטן וכו' וכלל לא חשיד קודשא בריך הוא למיעבד מילתא בלא דינא אלא על כרחין דא ודא אחת היא עכ"ל הרי שהרב תרומת הדשן מביא ראיה לדין זה מהא דאל יפתח אדם פיו וכו' ואדרבא על הרדב"ז יש לדקדק למה כתב זה לרמז לדבר מה שהרב תה"ד מביא זה לראיה גמורה והיה לו להסתייע מדברי התה"ד הללו שכתב כן בשם האגודה ואיברא דיש לומר דאתה מכזב כמו ממזר אינו דומה כל כך לאומר אתה כממזר דמכזב כמו ממזר נוכל לפרש דבמה שהוא מכזב שוה במדה זו לממזר ולא שהוא עצמו ממזר ולכן לא הביא ראיה לדבריו מדברי הרב תרומת הדשן דמיירי באומר לחבירו אתה כממזר אמנם מדברי הפוסקים בסי' קל"ה מתבאר דגם באומר כן חשיב כקוראו ממזר שכתב ואשר קרא לך כמו ממזר עד אשר תברר אין נראה לי לדון עליו שיהיה כמו שהיה קורא לך ממזר כאשר חלקת בעצמך דאף לפי כל ראיותינו אין להאשים אלא אם אמר אתה עושה כמו ממזר או תתנהג כמו ממזר אבל בדרך תנאי ותשובה זה יש לתרץ דבריו וליישב רוצה לומר שאם לא תברר אתה כמו ממזר שרגיל להיות חציף ושקרן אבל אם תברר אתה כשר עכ"ל הרי שלא פטר לאומר אתה עושה כמו ממזר אלא מפני שתלה הדבר על הבירור ובעיקר סברת הרדב"ז והרב תה"ד הנ"ל עיין להרמ"א בח"מ סי' ת"ך סעיף ל"ח דמהרי"ו חולק בזה וכתב דהאומר לחברו הרי אתה עושה כמו ממזר או אתה כממזר אינו כלום ובדרכי משה אות ח' נראה שדעתו כן לפי מה שהביא שכתב בזהר סוף משפטים באחד שקרא לחברו כרשע ופטרו ר' אלעזר כיון שלא אמר לו רשע אלא כרשע ושהביא ראיות לדבריו עיין שם ולפי מה שהשרישונו רבני האחרונים דבמחלוקת בין הפוסקים ספר הזהר הוא מכריע לא ידעתי למה לא הכריע במפה כמוהרי"ו דפטור ולפי מה שכתבתי בקונטריס כללי הפוסקים סי' י"ד אות י"ב דסתם ואחר כך מחלוקת בדברי הרמ"א הלכה כסתם ניחא דהכא נמי דסתם תחלה כדברי מהרי"ו דעתו כן ואף שהבאתי שם דהרב פרי מגדים בכללים שבהקדמתו ליו"ד מפקפק בדעה סתמית בשלחן ערוך ויש אומרים ברמ"א אי חשיב סתם ואחר כך מחלוקת מכל מקום בסתם ומחלוקת שבדברי

הרמ"א עצמו נראה שמודה ומה גם שאף על סתם בשלחן ערוך וי"א בהרמ"א שמפקפק שם בחלק יו"ד הנה בקונטריס כללי הפוסקים הנ"ל הבאתי דבשתי מקומות בחלק א"ח (בסי' ש"א וסי' כ"ב) באשל אברהם כתב בפשיטות שגם בדעה סתמית בשלחן ערוך ויש אומרים בהרמ"א הדין כן ונימא אם כן סמי חדא מקמי תרתי ואין ספק מוציא מידי ודאי:

ובחפשי ראיתי שבספר ישרי לב

להגאון מוהרד"ח בדף ט' ע"א אות ג' ציין מר נכדו הרה"ג המגיה יצ"ו לעיין בענין זה בספר קהלת יעקב דף קס"א ע"ג (קהלת יעקב שבידי הוא דפוס אשכנז ואין הדפים מכוונים וכונתו לדברי הרב שהבאתי למעלה) ובספר מדבר קדמות מערכת הכ"ף אות י"ט אפריון נמטייה כי עיינתי שם ואורו עיני כי ראיתי שמרן חיד"א תמה על הרב קהלת יעקב כאשר כתבתי שאינו מובן מאי קשיא ליה מההיא דאל יפתח פיו וכו' וגם דקדק על הרדב"ז למה לא הזכיר דברי הפסקים סי' נז"ר ושמעתתיה דמוהרא"י בפומיה תדיר ועוד הקשה עליו מלשון הזהר הקדוש פרשת משפטים דף קכ"ב בההוא דאמר לחבריה כרשע עבדת לי שאינו חייב ומייתי קראי טובא היתה כאלמנה היה ה' כאויב ולא אויב וכו' והוו היפך דבריו וכתב ליישב מה שיקשה על הזכר הקיוש מההיא דכמעט כסדום היינו וקראם הנביא בשם ה' קציני סדום דאין דברי הזהר אמורים אלא בענין שהיה יכול לומר בלא כ"ף הדמיון כגון היתה אלמנה או היה ח"ו אויב בזה דרשינן ולא אלמנה ולא אויב דאינו השוואה גמורה ולכן האומר לחברו כממזר כרשע פטור דהיה אפשר לומר לו ממזר רשע אבל לא היה שייך לומר כמעט סדום היינו דכשאומר אדם שאירע לראובן מה שאירע לשמעון אינו צודק לומר אירע לראובן אירע שמעון ובהכרח צריך לומר בכ"ף אירע לראובן כשמעון אף שהכונה היא ממש כשמעון ואינו כ"ף הדמיון ובההיא דהזהר שפטר ר' אליעזר למי שאמר כרשע עבדת התם הוא כ"ף הדמיון שהיה יכול לומר רשע מה עבדת והביא מה שכתבו הרבנים חכם צבי בסי' ע"ז וקהלת יעקב במענה לשון ח"ב אות קי"ד ובמענה לשון ח"א שבסוף ספר נאות יעקב דף כ"ג ע"ב על מה שכתבו הפוסקים דהאומר לחברו כממזר דינו כקוראו ממזר דצריך לומר דאף דבכל דוכתא אמרינן כ"ף הדמיון היה ה' כאויב ולא אויב ממש וכו' הכא שאני שכינתו לומר פסול לבא בקהל כמו ממזר דמשום זילותא הוא והא איכא והשיב על זה דאם איתא דנתכוון לבזות היה לו לומר בלא כ"ף וזה נזהר לומר כממזר לומר שאינו ממזר וציין שכתב בענין זה בספרו פתח עינים ליומא דף כ"א ובמקומות אחרים וספר זה אין אצלי ודבריו שבמקומות אחרים לא ידעתי איה מקום כבודם ומדבריו הנז"ל נראה בעליל שדעתו מסכמת לסברת הזהר הקדוש לפטור בכיוצא לזה וכמו שנראה גם כן שזו דעת

הרמ"א בדרכי משה ובהגהה סי' ת"ך הנ"ל והיה נראה לפקפק בזה ממה שכתב הרב קהלת יעקב במענה לשון ח"ב סי' רפ"ג דאף דבלישנא דקרא כ"ף הדמיון אינו השואה גמורה היתה כאלמנה היה כאויב וכן בלשון חכמים מכל מקום בלשון בני אדם הוא השואה גמורה וכתב שכן מוכח מתשובת הרשב"א עיין שם אך כבר כתבתי בקונטריס הכללים במערכת הכ"ף אות ע"ו שבמענה לשון ח"ג סי' קי"ז חזר בו לפי שראה בספר מ"מ (אולי הוא משאת משה) בח"ג מסי' כ"ו עד סוף סי' ל"ב שהאריך והעלה דאף בלשון בני אדם לאו השואה גמורה היא וכן כתבתי שם בשם הרב נחמד למראה בח"א דף קפ"ז ע"ב ועיין לקמן אות ה' (בד"ה עתה נדפס) (ובציוני רבינו ציין בדין זה טהרת המים בשיורי טהרה מערכת ב' אות ע"ח):

אות ד

הקורא לחברו ממזר דקימא לן דהיה סופג את הארבעים בזמן שבית המקדש קיים נסתפק ידידי הרה"ג המגיה לספר ישרי לב יצ"ו בחלק יו"ד דף ט"ז אות ו' באם ראובן קרא לשמעון בן ממזר ובא רעהו לוי וקראו ממזר אי סופג ארבעים ומה שהביאו לבית הספק הוא לפי מה שכתב רבינו מוהר"י בן מיגאש בתשובה סי' צ"ד דהקורא את חברו ממזר ואחר כך קראו בן ממזר סופג שמונים עליו ועל אביו אבל אם מתחלה קראו בן ממזר ושוב קראו ממזר אינו סופג אלא ארבעים דכיון שאביו ממזר גם זרעו כמוהו אם כן הוא הדין בזה דלפי דברי ראובן שאביו ממזר הרי גם הוא ממזר ואם היה ראובן קוראו אחר כך ממזר לא היה חייב על השניה ואם כן הוא הדין שלוי יהא פטור והצריך ישוב וציין לעיין בספר מע"ל (מערכי לב) ח"א דף קכ"א ע"ג ונדיב לב ח"א דף רכ"ד ע"ד ולי הדל במחילת כתה"ר אין הנדון דומה לראיה ואם ראובן קרא לשמעון ממזר וגם לוי קראו אחריו ממזר למה יפטר לוי בקריאתו מפני מה שקראו כבר ראובן ממזר וגם הוא עונו ישא על שקראו ממזר ומה שפטר רבינו מוהר"י ן' מיגאש הוא ממלקות שני שלא הוסיף על חטאתו אבל אין סברא שבעון רשע ראובן יפטר לוי כי שקולים הם ויבואו שניהם תחת **השבט** מלקות ארבעים וספר נדיב לב ח"א אין אצלי אבל דברי הגאון מערכי לב ראיתי ולפי הנראה אין ללמוד מדבריו לדין זה והוא ששם חקר במי שנידוהו בית דין (במקומות שיש רשיון לזה מהשררה יר"ה) על שעבר אחת ממצות ה' ובעודו בנידויו בא חברו ונידהו או קיללו וחרפו וגדפו אם חייב על זה נידוי או פטור כיון שכבר יושב בנידוי על עונו אינו עושה מעשה עמך כההיא דאמרינן בסנהדרין דף פ"א היוצא ליהרג ובא אחר וקללו או הכהו פטור אלא דשם אמרו דמי שנתחייב מלקות ובא אחר והכהו חייב דבגופיה **דקרא** כתיב פן יוסיף להכותו על אלה אך בחייב נידוי והכהו או לו לא

ידענו ויש לומר דדוקא בחיוב מלקות חייב דבמקום מיתה קאי ויכול למות על ידי הכאה אבל בביוש דברים אין הכי נמי דפטור כיון שאינו אדם כשר והביא ראיה לצד זה דפטור עי"ש דב"ק ואין ללמוד מזה למי שקרא ממזר את מי שנקרא ממזר מפי איש אחד בשקר כן נראה לדעתי הקצרה והבוחר יבחר:

אות ה

האומר לחברו דברי חירוף ומתרץ דבריו באופן שאין כונתו לחירוף אי מהני הנה הרמ"א בסי' ת"ך סעיף ל"ח באומר לחברו פסול אתה הביא מחלוקת דמוהרי"ו סובר דיכול לתרץ דבריו דפסול מחמת קורבה הוא דקאמר ומוהר"ם אינבערג חולק אמנם מצאתי בתשובות צמח צדק (הראשון) בסי' ד"ן (ד"ה הואיל) שכתב דאין נראה כדברי הרמ"א בזה ושפיר יש לומר דאין כאן מחלוקת כלל דמהרי"ו לא אמר אלא כשהמחרף בעצמו מתרץ דבריו ובזה גם מהר"ם מודה ומה שכתב דלא מהני היינו כשאין המחרף עצמו מתרץ דבריו רק שבית דין ירצו לתרץ דבריו שכונתו היתה כך וכך בזה הוא שסובר דלא מהני והוכיח כן מדברי מוהר"ם עצמו עיין שם נמצא לפי זה דכולי עלמא מודו דיכול הוא בעצמו לתרץ דבריו לפטור את עצמו ומלשון הרמ"א בדרכי משה סי' ת"ך אות ח' אבל מהר"ם מרוובורק פליג וכתב על אחד שקרא לחברו כנען דלא יוכל לתרץ דיבוריה ע"כ משמע שכן כתב מהר"ם בפירוש אבל הגאון צמח צדק שם העתיק לשון מהר"ם וזהו ראובן קרא לשמעון כנען יש לדונו כאילו קראו עבד דליכא למימר שרוצה לומר כמו כנען בידו מאזני מרמה דאם כן עבד נמי רוצה לומר עבד עברי או עבד לוה לאיש מלוה עכ"ל ודקדק מלשונו שכונתו שאין בית דין יכולים לתרץ דיבוריה שכן היתה כונתו כל שהוא אינו מתרץ דבריו שלכך נתכוון אבל אם הוא מתרץ דבריו כן פטור ובספר בית אהרן בחלק יו"ד במערכת החי"ת אות ו' כתב שבספר בעי חיי חשן משפט ח"א סי' רל"ו וסי' רל"ז כתב בענין חירופין וגידופין ואי מצי לתרץ דיבוריה ולפי הנראה טעות סופר יש כי עיינתי בבעי חיי הנ"ל (חלק א' לבד יש אצלי) ואין לו חלק כי רק קל"ז סימנים יש בו ואולי הוא בח"ב ולדברי הרב צמח צדק הכל מודים שיכול לתרץ דבריו ולומר שלכך נתכוון אם הלשון סובל מה שהוא מפרש בכונתו דודאי אם אן הלשון סובל פירושו לא משגחינן בדבריו כמו שכתב שם באחד שאמר לחברו על בתו שאינה בתולה ותבעו לדין ומתרץ דבריו שלא היתה כונתו שאינה בתולה לפי שנבעלה אלא כונתו שאינה בתולת דמים לפי שכבר בגרה והשיב דלא הועיל כלום דסתם בתולה היינו בתולת בתולים:

עתה נדפס ספר פדה את אברהם

לגדול בדורנו יצ"ו ושם ראיתי במערכת הדל"ת אות ד' הובא שאלה ותשובה מהרב אחיו **יוקטן** מהר"ר יוסף יצ"ו במי שאמר להדיין השופט שבימיו אתה כמלאך המות סתם ולא פירש כונתו אם יש בזה דין עונש מפני שמשמעות לשון זה הוא שהוא רוצח ולוקח נפשות כמלאך המות או אין לו עונש על מה שאמר בכ"ף הדמיון ובתשובתו כתב בשם מר אחיו הרב הגדול מגן אברהם יצ"ו שישנו בנותן טעם לשבח על מה שהסנהדרין נקראו עיני העדה על פי מה שאמרו בעבודה זרה דף ז"ך ע"ב דהמלאך המות מלא עינים וכו' והדיינים צריכים להיות מלאים עינים כמוהו כלומר שיתנו דעתם להסתכל יפה יפה בכל דבר מכל הצדדים עיניהם ישיתו לראות בארבע פינות כהמלא עינים שרואה מכל צד ובזה אמר הרב המשיב יצ"ו דיכול לתרץ דיבוריה במה שקראו להשופט כמלאך המות כלומר שהוא שופט בצדק צופה ומביט בכל הצדדים וכמו שכתב מהרי"ו במי שקורא לחברו פסול דמצי מתרץ דבוריה דפסול מחמת קורבה קאמר וכמו כן זה שאמר להדיין שהוא כהמלאך המות מצי לתרוצי שכונתו לטובה שהדיין הזה שופט בצדק ומדקדק הדק היטב בדין שבא לפניו להסתכל יפה בעינא פקיחא מכל הצדדים כאילו הוא מלא עינים ומצי פטר נפשיה בהכי וכיוצא לזה כתב מהר"י ווייל בסי' כ"ט בשם רבינו אביגדור הקורא לחברו בן הזונה יכול לומר זונה פונדאקיאית קאמינא והקורא לחברו פסול יכול לומר פסול לעדות מחמת קורבה עכ"ל ר' אביגדור וסיים מהרי"ו אלמא דמתרצינן דבוריה במאי דאפשר וכל שכן בנדון דידן שאמר הרי אתה מכחש כמו ממזר דיש לפרש עז פנים לכחש כממזר ולא היתה כונתו לומר שהוא ממזר ממש כעין זה דרשינן בפרק קמא דתענית היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש וסיים הרב יצ"ו נמצינו למדין כל שאפשר לפרש לטובה לתרוצי דבוריה אינו חייב ובכן נדון דידן מצי לתרוצי כדאמרן ואינו חייב שוב כתב דהרב מלך שלם בדף קמ"ז ע"ב נשאל על אחד שקרא לחברו אוכל רביתות אף דמצי למימר ליה אוכל רביתות ממצרים משום שאם כן גבי עבד נמי מצי אמר ליה עבד עברי אמרתי לך או עבד לוה לאיש מלוה וכמו שכתב בבאר הגולה ח"מ סי' ת"ך (בסעיף ל"ח) על מי שקרא לחברו כנען שאינו יכול לומר כנען בידו מאזני מרמה אמרתי לך דמבואר מדבריו דלא ניחא ליה לומר דמתרצינן דבוריה ולא מצי פטר נפשיה בהכי והקשה עליו מתשובת רבינו אביגדור הנ"ל וסיים שבנדונו (שאמר להדיין שהוא כמלאך המות) גם הרב מלך שלם יודה שפטור משום שאמר לו בכ"ף הדמיון והוא כנדון מוהר"י ווייל והביא תשובת הרדב"ז החדשות סי' תצ"ב הנז"ל והקשה עליו שלא זכר שכדבריו כתב מהרי"ו וכו' אלו תורף דברי רב הו"ד יוסף יצ"ו שם:

ולי הדל

מה שכתב לפטרו מטעם דמצי לתרוצי דביריה וכו' וכו' הנה לפי מה שמבואר בדברי השאלה שקראו כמלאך המות סתם ולא פירש דבריו ומתבאר מדברי התשובה שהן עוד היום אינו אומר התנצלות זה (שכונתו היה לשבח ששופט בצדק וכו') רק שהבית דין באים לפטרו במה שנפרש שלטובה נתכוין לפי מה שהבאתי מדברי הרב צמח צדק אין לו בזה מקום פטור וכולי עלמא מודו דכשאינו מתנצל בעצמו אנן לא טענינן ליה לפטרו וספר מלך שלם אין אצלי לראות דב"ק דממה שתלה טעם הפיטור על פי סברת מהר"ם מריזבורג (שהביא הרמ"א בקיצור והרב באר הגולה צדיק עתק תורף דב"ק) משמע דלסברת מהרי"ו (שהביא הרמ"א שם) אין הדין כן הנה לפי דברי הרב צמח צדק הנ"ל גם מהרי"ו מודה בנדונו (שהנידון אינו מתרץ דבריו) דלא טענינן ליה מאי דאיהו לא טעין אך מה שכתב מטעם שלא אמר לו אלא בכ"ף הדמיון עם שיש להרגיש עליו שלא זכר שאינו פשוט לומר כן והוא חידוש שלא ראה דברי הרמ"א בסי' ת"ך סעיף ל"ח שהביא מחלוקת בזה והרב תרומת הדשן פסק כדעת הרדב"ז דלא מהני ליה מה שאמר בכ"ף הדמיון מכל מקום כבר כתבתי למעלה באות ג' שנראה מדברי הרמ"א בדרכי משה ובמפה שדעתו ככתוב בזה"ק דר' אלעזר פטר להההוא דאמר כרשע ולא אמר לו רשע וכן נוטה דעת מרן חיד"א שהבאתי שם וראיתי שם בסוף התשובה (בד"ה המורם) שהסכים לפטרו בנדונו מטעם כ"ף הדמיון שלסברא זו מסייעי לה דברי הזהר הקדוש וכו' עי"ש:

ומכל האמור נלמוד

על אותו האיש (הידוע) שאמר לחברו במסיבת רבים אתה גוי וחברו התקצף עליו ורגז על זה והוא לא השיב דבר ואמר להמסובים הוו עלי עדים שקראני גוי ואני אתבענו לדין על זה ואמר לו אינך צריך לעדים ולא איבראו סהדי אלא לשקרי ואני לא אשקר ולא אכזב ואם תזמינני לבית דין אודה על האמת שכן אמרתי וכן הוא וכשהזמינו לדין שאלוהו בית דין מה מצאת בו עול שקראתו גוי השיב יבא גוי צדיק שומר אמונים האיש הזה מספר במסיבה שהוא זהיר וזריז מאד בעניית אמן ומזהיר מאד את כל בני ביתו על דבר זה ורבותינו דרשו שומר אמונים שאומרים אמנים וכונתי היתה לומר לו שהוא גוי צדיק שומר אמנים והוא לא ידע ולא התבונן וחמתו בערה בו ובאו איזה מהמסובין והעידו שכך היה המעשה שהיה מספר והולך זריזותו בעניית אמן ובתוך כך אמר לו אתה גוי וכו' כנז"ל נראה דאין לו עליו דין ודברים ושפיר התנצל בצדק ובפרט שהדברים מוכיחים כן נראה דבכי האי גונא כולי עלמא מודו דאין לו עליו כלום:

ומדי דברי בזה אמרתי להודיע

שנדפס עתה ספר הנורא זכר יהוסף לכבוד ידידי הגאון המופלא מהרי"ו שטערין אבד"ק שאוויל יצ"ו וראיתי בסי' י"ג שנשאל בנוסח הברכה מברכות השחר שלא עשני גוי שיש מפקפקים בנוסח זה בהיותו משמש גם על האומה ישראלית והנחתו רק על קיבוץ רבים ומפני זה יש מכריעים לומר שלא עשני נכרי ויש פוסקים לומר שעשני ישראל והאריך מאד בענייניים אלו וכתב בדף כ"ב (בד"ה ואמנם) דמחוורתא לומר כנוסח רבינו הטור והגר"א שעשני ישראל רק שלתקן הנוסח לומר כן הוא כמעט דבר שאינו נשמע לרוב העולם נגד הנוסח ברוב הדפוסים ונגד דעת הבית חדש ומגן אברהם ואחר שהאריך עוד בעניינים אלו כתב בסק"ג שבספר מאורי אור דף קמ"ז ע"א בחידושיו לא"ח סי' מ"ו כתב וז"ל במ"ש טעות שלא עשני גוי שגם ישראל נקראו סתם גוי וביאיר נתיב נמצא יותר משלשים מקומות ואם כן ברכה לבטלה ממש שהוא דובר שקרים לא יכון פיגול הוא לא ירצה ח"ו ובלי ספק אותם רבנים חריפים בשמעתא ולא הורגלו בפסוקים ושבשתא דעל על והרבנים שהרגישו לא בקשו לנבל כבודם בלא הועיל כי ההרגל נעשה טבע במצולות רעש הטעית ומי שבידו למחות לא ידום כי נטל עליו להציל נפשו עכ"ד הספר מאורי אור והגאון המחבר יצ"ו עמד על המנין דק ואשכח קרוב לששים מקומות בכל התנ"ך שנאמר התואר גוי על ישראל והזכירם בפרטות ובהערות יקרות על איזה מקראות ועל דברי המפרשים והביא בדף כ"ג ע"ב (ד"ה ובמאורי) שבספר מאורי אור בחלק באר שבע בהלכות לא"ח סי' מ"ו שהתרעם על הנוסח שלא עשני גוי דמה זה השבח הלא נאמר גוי וקהל גוים יהיה ממך אלא שנקראו גוי אחד על חטיבה אחת שייחדם לעבודתו וכו' וכן נאמר יבא גוי צדיק שומר אמונים ונאמר עם חכם ונבון הגוי הזה וכו' ויש סידורים שהנוסח שלא עשני נכרי ואף שהלשון קרוב יותר מכל מקום אינו נכון כיון שמדבר כפשוטו על הבא מארץ אחרת וכו' וכיון דפשט הלשון על איש מובדל ממנו מצד מקומו אם כן איפוא הוא לשון עלגים וכו' וגם לא יתכן שלא עשני עובד אלילים דלא אפיק ישמעאלים וגם שלא עשני ערל אינו שייכות בנפש ואף בגוף בתחלת עשייה כולם ערלים ומחוורתא גירסת הטור שעשני ישראל ואחר שהאריך עוד מרן המחבר יצ"ו סיים בסוף התשובה הרחבתי הדברים קצת באשר ידעתי כי קשה להעולם לשנות מהרגלו במה שרואה שרבים נכשלים בו מבלי משים על לב והמונע באמירת הנוסח שלא עשני גוי יתברך בברכת אברהם ויצחק להשים אותו לגוי גדול ועצום ואם נקיים הגירסא שלא עשני גוי היה ראוי להיות כמו בעלינו לשבח שלא עשנו כגויי הארצות ולא בסתם גוי שמורה אדרבא על הקיבוץ מהאומה וכו' אלה הדברים אשר בספר היקר זכר יהוסף שם

ועם שאיננו מעניינו קניתי אותם בקנין אגב למזכרת כי הדברים הם נכונים להלכה ולמעשה וכן אנכי נוהג לומר שלא עשני גוי כגויי הארצות:

אות ו

מי שקרא רשע למי שזורק צפורני ידיו ולא כנסם לשורפן או לקוברן כדין התלמוד אם מה שזרקן הוא במקום שאשה מצויה אין צריך כפרה אבל אם זרקן למקום שאין אשה מצויה שם צריך כפרה על שקראו רשע שלא כדין כן כתב הרב יד נאמן בחידושיו למסכת שבת בדף י"ד ע"א מדפי הספר:

והקורא לחבירו טמא שפתים ומין ומשומד חייב מקל וחומר דרשע עיין נאמן שמואל סי' ל"א בשם רש"ל ועיין להרב המבי"ט באחרונות סי' קצ"ה כן כתב הרב אזן אהרן במערכה זו אות כ"ד ומי שיש בידו ספרים הנ"ל יעיין בדב"ק:

אות ז

אם אומר לחבירו איזה משל (היינו דאמרי אינשי וכו') ואותו המשל תחלתו רך ומתוק וסופו קשה ומר אך האומר לא סיים דברי המשל רק אמר תחלתו והנאמר עליו רוצה לנדותו והאומר מתנצל כי אינו אלא משל בעלמא ואין זה דרך בזיון ועוד כי הוא לא סיים דברי המשל כתב מרן חיד"א בברכי יוסף יו"ד סי' של"ד אות ג"ן שטענותיו שתים זו צדקו יחדיו דאין להקפיד במשלות שהרי אמרו בסוטה דף י"ג ע"ב על משה רבינו לפום גמלא שיחנא ע"ש בפירש"י וביבמות דף מ"ה ע"א אמר שימי בר חייא לרב אמרי אינשי גמלא במדי אקבא רקרא וכו' הרי דאין להקפיד במשלות והרב מוהרימ"ט בתשובה יו"ד סי' מ"ז דהאומר דרך צחות ולישנא דקרא אינו נקרא מבזה וכל שכן בזה דפסקיה לדבוריה ולא סיים המשל והרי בזבחים דף ל"א אמר רבא ויקץ כישן ואי חזינן לשרש הכתוב יתפלא האדם איה מקום לשון זה ובודאי דרבא אגב ארחיה השמיענו דין דאין להקפיד אלא על היוצא מפיו ולא מדקדקינן בשיירי הלשון וכן מתבאר מדברי הרב מהר"י מברונא (שנדפס אחר הברכי יוסף) בסימן ק"ץ דאין להקפיד על דבר שהוא משל בעלמא כדאמרי אינשי וז"ל מעשה בבחורים בליל ע"ש שתו לשמוח כמנהגם והזכירו הרבנים ופתח אחד מהם ואמר רב פלוני הוא גדול כרב זה והשיב השני ואמר המבדיל בין קדש לחול ושאלוני ופטרתיו מהא דאמרינן בפרק הפועלים כלי שנשתמש בו קדש ישתמש בו חול אלמא אפילו לרבי קראו חול נגד ר' אליעזר ב"ר שמעון מיהו לא דמי התם משל קאמרה כדאמרי אינשי כלומר כי היכי דזה אסור כך אני איני רוצה לינשא לו אולי זה גדול מזה אבל לא קראה לרבי חול וראיה מאיכא דאמרי דאמרה ליה קולבא רעייא וכו' וכי קראה לרבי קולבא רעייא והלא רועה פסול לדין ולעדות אלא על כרחין

אמרה כך משלי אינשי אם כן אנא נמי [לא] אנשא לו אולי זה גדול מזה עכ"ל ודברי הרב בתשובה זו צריכים ביאור יפה על כל פנים מתבאר מדב"ק דאין להקפיד בדבר שהוא משל בעלמא וכדעת מרן חיד"א ואולי לזה נתכוון הרב המגיה שבמפתחות הספר ציין לעיין בברכי יוסף הנ"ל ובספר כנסת הגדולה החדש בספר רביעי בצד ע"ז אות י"א כתב רב אחד בשם מר אביו ראיה דבלשון צחות ומשל לית לן בה מההיא דאמרה לרבי קולבא רעייא ומר בריה ציין לתשובת הרב מוהר"י מברונא וברכי יוסף הנ"ל. ובספר ישרי לב בדף צ"ד ע"ג אות י"ג הביא ידידי הרה"ג המגיה יצ"ו מה שכתב מרן מוהרימ"ט על מי שקרא תגר על ממוני הקהל וקרא עליהם המקרא ואת בני יהודה מכרתם לבני היונים דכיון דאמר דרך צחוק (צחות) אין בזה גנאי והביא ראיות לדבריו וכתב שעמד בזה הרב הגדול בספר חקי חיים דף קמ"ה ע"ד אות ל"ב והצריך עיון ושבאות ל"ג סתר ראיית מרן חיד"א בברכי יוסף סי' של"ד סג"ן (מההיא דסוטה לפום גמלא וכו' ומדברי רש"י ביבמות דף מ"ה) וציין עוד בזה ואין אצלי ספר חקי חיים לעיין בדברי קדשו:

אות ח

האומר לחברו שהוא מכת של ש"ט שבתי צבי עיין בספר תשובה מאהבה חלק א' סי' ח' שהוכיח בראיות ברורות שאסור להתחתן בכת זו ושהם עובדי עבודה זרה וגרועים מכותים ובסי' ס"ט כתב דאין עונין אמן אחר ברכותיהם דכל כונתם אל הש"ט הנ"ל וגריעי מאפיקורסים ובסי' ק"י כתב ספר תורה שכתבו המאמין בש"ץ הנ"ל צריך שרפה ושפתחו תפלין שלהם ומצאו בהם צורת המצנפת לבנה כתוגר וכתוב עליו משיח ש"ץ וזה שמו ה' צדקנו ח"ו עי"ש באורך מכל זה נראה דחייב הקורא לחברו ש"ץ כן כתב רבין חסידא כפי אהרן דף ל"ג אות כ"ב ומר נכדו הרב יצ"ו ציין לעיין במוהרח"ש ח"ג סי' מ"ט:

אות ט

הקורא לחברו הדיוט יש להסתפק קצת אם יכול לתרץ דבריו שלא כיוון לבזותו אלא שכן נקרא כל אדם הדיוט לגבי אומן כדרך שאמרו הדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב (מועד קטן דף ח' ע"ב) וכדכתב הרשב"א במה שנשאל בחלק חמישי סי' נו"ן באותה שאמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך (מגילה דף ט"ו ע"א) שאם הוא הדיוט ממש גם קללתו גם ברכתו מה זו עושה והשיב תחלה אומר כי כל הירוד מחברו בדבר נקרא הדיוט כנגדו באותו דבר והנה דוד המלך ע"ה נקרא הדיוט בעבודת בית המקדש לענין אחד מהכהנים הקטנים וכן כל הכהנים נקראים הדיוטים בערך הכהן הגדול לפי שאינן ראויים להיות כמוהו וכן אפילו בענין המלאכה הגדול שבישראל נקרא הדיוט כנגד אחד

מן האומנים באומרם ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב וכן בכל ענין וענין כפי מה שהוא וכל שכן במי שהוא ירוד מחבירו במעלה כי כל ישראל כהדיוטות לפני המלך על כן אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי ארונה ברך את דוד ה' אלהיך ירצך ונתרצה ונענה והעלו הענין עד שאמרו בפני כל אדם (אבל) [אצל] הברכה לשי"ת והוא מעין כל הברכות וכבר רמזתי לך ענין הברכות באמרנו ברוך אתה יתברך ויתרומם ואמר דוד המלך ע"ה ברוך אתה ה' למדני חוקיך ואפילו אם יש בענין סוד עמוק כבר קרבתי לך הענין הזה במה שאפשר אצלי לקרב לפי ק"ד ומה יקשה לך יותר ממה שאתה רואה בכתוב כי בו בחר ה' לשרתו ולברך בשמו ואמרו וברכת את ה' אלקיך גם ידעת מה שאמרו (בפרק קמא דברכות דף ז' ע"א) אמר ליה הקדוש ברוך לרבי ישמעאל ברכני בני ואם היה בענין הברכה שאמר לו יהי רצון שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותכנס עם בניך לפנים משורת הדין וכבר אמרו בחולין (דף ס' ע"ב) שהקב"ה מתאוה לתפלתן של ישראל וכך היא מדת השי"ת שכך חייבה חכמתו שעל ידי תפלת חסידיו וברכותיהם יתרצה ויתרבה טובו למברכין ומכירי טובו כן הוא הענין לפי דעתי אף על פי שיש פנימי זולת זה לאשר זיכה אותו השם יתברך להתבונן בספר תורתו עכ"ל הרי דכינוי הדיוט אין במשמעותו לשון בזיון דוקא דיש לפרש על אופנים הנ"ל ואם כן נראה שיכול לתרץ דבריו שלא היתה כונתו לבזותו:

מפתחות מערכת חירופין

מי שמחרף ראשי ועובי העיר וממוני הקהל אם היו מנדין אותו בזמן שבית המקדש קיים(לאות א'.

הקורא לחברו בליעל אם הוא כקורא אותו עובד עכו"ם מפני שבליעל הוא כינוי לעובד עכו"ם (אות ב'.

האומר לחבירו דברי ביזוי בכ"ף הדמיון (כממזר כרשע וכיוצא) אם דינו כאילו אמר לו בלא כ"ף הדמיון (אות ג'.

במי שקורא לחבירו ממזר דהיה סופג את הארבעים בזמן שבית המקדש קיים (והיה) אם ראובן קרא לשמעון בן ממזר ובא לוי וקראו ממזר אם סופג את הארבעים (אות ד'.

האומר לחבירו דברי חירוף ומתרץ דבריו באופן שאין כונתו לגנאי אי מצי פטר נפשיה בהכי אות ה'.

אם הוא אינו מתנצל כן אם יכולים בית דין לטעון שלכך וכך נתכוון ויפטר (שם.

אם קרא רשע למי שזרק צפורני ידיו ולא כנסן לשרפן אם חייב ות ו'

הקורא לחברו טמא שפתים ומין ומשומד (שם.
האומר לחברו איזה דבר גנאי בלשון צחות או שאומר עליו איזה משל (היינו דאמרי אינשי וכו') שתחלתו רך וסופו מר אבל לא סיים דברי המשל (באות ז'.
האומר לחברו שהוא מכת של שבתי צבי (אות ח'.
הקורא לחברו הדיוט אם יכול לתרץ דבריו שכונתו שכן נקרא כל אדם הדיוט לגבי אומן (אות ט'.